

**OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
TABIIY FANLAR KAFEDRASI**

**"T.N.QORI NIYOZIY" NOMIDAGI O'ZBEKISTON PEDAGOGIKA
FANLARI ILMIY TADQIQOT INSTITUTI, O'ZBEKISTON
GEOGRAFIYA JAMIYATI, O'ZBEKISTON ZOOLOGLAR
JAMIYATI, O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR
AKADEMIYASI ZOOLOGIYA INSTITUTI HAMKORLIGIDA**

TABIIY FANLARNI O'QITISHNING DOLZARB MUAMMOLARI, ZAMONAVIY YONDASHUVLARI VA ISTIQBOLLARI

**RESPUBLIKA ILMIY-NAZARIY
ANJUMANI**

MATERIALLARI TO'PLAMI

2024-yil 20-may

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
"T.N.QORI NIYOZIY" NOMIDAGI O‘ZBEKISTON
PEDAGOGIKA FANLARI ILMIY TADQIQOT INSTITUTI
O‘ZBEKISTON GEOGRAFIYA JAMIYATI
O‘ZBEKISTON ZOOLOGLAR JAMIYATI
O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI
ZOOLOGIYA INSTITUTI

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
FANLAR AKADEMIYASI
ZOOLOGIYA INSTITUTI

**Tabiiy fanlarni o‘qitishning dolzarb muammolari,
zamonaviy yondashuvlari va istiqbollari mavzusidagi**
Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari
(Buxoro shahri 2024 yil 20-may)

BUXORO - 2024

Tabiiy fanlarni o'qitishning dolzarb muammolari, zamonaviy yondashuvlari va istiqbollari mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani maqola va tezislar to'plami.

MAS'UL MUHARRIRLAR:

Tashov X.R. g.f.n. dots.

Mavlonov A.M. g.f.n. dots.

TAQRIZCHILAR:

Bo'riyev S.B. b.f.d. prof.

Raupova M.H. p.f.f.d. (PhD) dots.

TO'PLOVCHI VA NASHRGA TAYYORLOVCHILAR:

Raxmonov R.R. b.f.f.d. (PhD) dots.

Sharipov I.H. k.f.n. dots.

Mustafoev H.M. k.f.n. dots.

Komilova B.O. b.f.n. dots.

Rayimov A.R. b.f.f.d. (PhD) dots.

Salimova S.F. p.f.f.d. (PhD) dots.

Qoyilova M.D. p.f.f.d. (PhD) dots.

Usmopnov A.U. o'qituvchi

Husenov B.Q. o'qituvchi

Sodiqov B.B. o'qituvchi

Ergashev A.K. o'qituvchi

Ushbu ilmiy-amaliy anjumanning ilmiy maqola va tezislarini to'plamida tabiiy fanlar va ularni o'qitishda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlarni qamrab olingan. Jumladan kimyo, biologiya va geografiya sohalarida xalqaro tajriba va innovatsion yondashuvlar hamda mamlakatimizda mazkur sohalarda olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar va metodik tavsiyalar borasidagi takliflarni o'z ichiga olgan ilmiy va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Mazkur to'plamga kiritilgan maqolalar va tezislarining mazmuni, statistik ma'lumotlar, bildirilgan fikr hamda mulohazalarga mualliflarning o'zlari mas'uldirlar.

geografik dunyoqarashi, voqea, hodisa va jarayonlarni anglab etishi, tushuntirishi va xulosa chiqarishi, hayotda qo‘llay olishi, turli mazmundagi xaitalarni o‘qib, ulardan to‘g‘ri foydalanish ko‘nikmalari shakllanib boradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

[1]. Akbar O‘rolovich Shernaev (2020) GEOGRAFIYA DARSLARINI O‘QITISHDA ATLAS VA XARITALAR BILAN ISHLASH TEXNOLOGIYALARI. Academic research in educational sciences volume 1 | issue 4 | 2020 ISSN: 2181-1385

[2]. Dempsey, C. (2015, October 4). Dissected maps: The first jigsaw puzzles. *Geographyrealm*.

[3]. De Leon, Rowin. (2021). The Effectiveness of "Puzzle Maps" in Teaching the Geographical Regions of Asia.

[4].

GEOGRAFIYA DARSLIGI BILAN ISHLASHDA MATN METODIDAN FOYDALANISHNING SAMARALI JIHLTLARI

Mirzoyeva Istat Elmurodovna

(BuxDU, O'zbekiston)

Asadullayev Anvar Narzullaevich

(BuxDU, O'zbekiston)

Annotatsiya: Ushbu maqolada geografiya o'qituvchisi, o'quvchilarga darslik bilan ishlashda matn metodidan foydalanish hamda geografik terminlar bilan ishlashni o'rgatish to'g'risidagi ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: darslik, uzluksiz ta'lim, relyef, iqlim, foydali qazilma, karta, daryo, sanoat, xo'jalik, aholi, metod.

ЭФФЕКТИВНЫЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕКСТОВОГО МЕТОДА В РАБОТЕ С УЧЕБНИКОМ ГЕОГРАФИИ

Аннотация: В этой статье рассказывается об учителе географии, о том, как научить учащихся использовать текстовый метод при работе с учебником, а также работать с географическими терминами.

Ключевые слова: учебник, непрерывное образование, местность, климат, полезные ископаемые, карта, река, промышленность, ферма, население, метод.

EFFECTIVE ASPECTS OF USING THE TEXT METHOD WHEN WORKING WITH A GEOGRAPHY TEXTBOOK

Annotation: This article describes information about a geography teacher, how to teach students to use a text method when working with a textbook, and how to work with geographical terms.

Keywords: textbook, continuing education, relief, climate, minerals, card, River, industry, farm, population, method.

Kitob har qanday bilimning joni va yuragi, har qanday fanning ibtidosi.

S. Stveyg

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, ta'lim muassasalarida qo'llanilayotgan darsliklarni qayta ishlash borasida katta ishlar olib borildi. 1997-yilda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining „Ta'lim to'g'risida“gi qonuni”, „Kadrlar tayyorlash milliy dasturi“ hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998-yil yanvarda qabul qilingan „Uzluksiz ta'lim tizimini darsliklar va o'quv adabiyotlari bilan ta'minlashni takomillashtirish to'g'risida“gi qarori muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Yetuk mutaxassislar tomonidan bir qator darsliklar mazmunan qayta ishlandi. Jumladan, geografiya fanidan yangi mazmundagi darsliklar joriy etildi. Mamlakatimizning Taraqqiyot strategiyasida to'rtinchi ustuvor yo'nalish aynan ta'lim sohasini, inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan. Bunga mutanosib ravishda 2023 yilga „Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili“, deb nom berildi. Ta'lim

sifatini oshirish, bolalarni o'qishga qiziqtirishning muhim omili, birinchi navbatda, yaxshi darslik. Davlatimiz rahbarining 2019 yil 29 apreldagi farmoni bilan tasdiqlangan xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida o'qitish metodikasini takomillashtirish vazifalari belgilangan edi. Shunga muvofiq, o'tgan uch yil davomida darsliklarni yangilash bo'yicha ish olib borildi. [4]

Darslik bilan ishlashdagi eng muhim xususiyat uning metodik tuzilishi hisoblanadi. Bular quyidagilardan namoyon bo'lgan. Avvalo har bir matn geografik kartalar bilan uzviy bog'langanligi geografik atama va nomlar, raqamli ko'rsatkichlar va illyustrativ materiallarning mavjudligi bilan ajralib turadi. Geografik matnlar bilan ishlashda o'qituvchi darslikdagi matn, karta, o'qituvchi jonli so'zi, illyustratsiyani uyg'unlashgan holda qo'llay olishi hisoblanadi.

Geografiya darsligi bilan ishlash metodlari nihoyatda xilma-xil bo'lib ular quyidagilardan iborat: 1. Matn bilan ishlash. 2. Savol va topshiriqlar bilan ishlash. 3. Darslikdagi illyustratsiyalar va raqamli materiallar bilan ishlash.

Geografiya o'qituvchisi darslik bilan ishlashga kirishishdan oldin avvalo o'quvchilarning darslik bilan ishlashga tayyorgarligini aniqlashi lozim. O'quvchilarda boshlang'ich sinflarda va boshqa predmetlarda shakllangan darslik bilan ishlashdagi ko'nikmalardan ham foydalanishi kerak. Darslik bilan ishlashda asosiy o'rinni darslik matni bilan ishlash egallaydi. Avvalo, geografiya o'qituvchisi o'quvchini darslik matnini o'qishga o'rgatish maqsadga muvofiq. Buni quyidagicha amalga oshirish zarur. O'qituvchi o'quvchilarning matn bilan ishlash jarayoniga rahbarlik qiladi, o'quvchilar javoblarini to'ldiradi, unga oid qiziqarli ma'lumotlarni aytadi. Rasmlarni tahlil qiladi. O'quvchilarga matnni qanday o'qish zarurligi haqida ko'rsatmalar berib boradi. Matnni o'qishda albatta o'quvchining izohlab va tushuntirib borishi samarali natijalar beradi. O'quvchilarning darslik bilan ishlash metodlari murakkablashib borgan sari, ular qo'yilgan savollarga darslikdan mustaqil javob topa olishlari asosiy o'rinni egallashi zarur. [1]

O'quvchilarning darslik bilan ishlashda mustaqil ishlash ko'nikmalarini shakllantirilmasa ko'zlangan maqsadga erishib bo'lmaydi. Chunki o'quvchilarni majburlab matn bilan ishlashga o'rgatib bo'lmaydi. Ularni bunga ongli va ijodiy yondashishga o'rgatish kerak. Hozirgi kunda barcha geografiya darsliklari o'quvchilarga u bilan qanday ishlash kerakligi haqidagi eslatmalar bilan boshlanadi, ammo ular yetarlicha emas.

Geografiya o'qituvchisi darslik bilan ishlashda quyidagilarga e'tibor berishi kerak, Darslik bilan ishlashga kirishishdan oldin darslik nomi, mualliflar haqida ayrim ma'lumotlar agar o'qituvchi bu haqda ma'lumotga ega bo'lsa darslikning yirik mavzulari, mazmuni, ilovalari, rasmlari kartalari bilan o'quvchilarni tanishtiradi va ular bilan qanday ishlash zarurligi va yo'llarini uqtiradi. Geografiya darsligi bilan ishlashga kirishishdan oldin barcha o'quvchilarda atlas kartalar bo'lishiga erishish

zarur. Aks holda ko`zlangan maqsadga erishib bo`lmaydi. Darslik yoki o`quv qo`llanma asosida o`rganilayotgan matn qismlarga bo`lib o`rganilishi uqtiriladi. O`quvchilar mustaqil ravishda har bir qismdagi atamalar nomlarini topadi. O`qituvchi ishlarni doskaga, o`quvchilar esa daftarlarga yozib boradilar. Darslik matni bilan ishlash metodlari xilma-xil bo`lib, har bir metod o`ziga xos xususiyatga ega. Bular ichida darslik matnini tahlil qilish katta ahamiyatga ega. Matn mazmunini tahlil etishda: umumgeografik tushunchalar izohini aniqlash, ob`yektlar va hodisalarni ta`riflash - bunda relyef, iqlim, foydali qazilmalarga oid bo`lgan birinchi va ikkinchi darajali tomonlarini yoritish, ya`ni asosiy va qo`shimcha bilimlarni aniq ko`rsatish, voqea va hodisalarni kelib chiqishi va o`zgarishiga oid ma`lumotlarni izohlashdan iborat. [2]

Darslikdagi matnlarni tuzilishiga ko`ra quyidagicha farqlash mumkin. Darslik matnlari bilan ishlashning quyidagi keng tarqalgan turlari bor. Bular: izohlab o`qish, tanlab o`qish, reja tuzish, savol-javob, matnni gapirib berish, sabab-oqibatlarini o`rgatish, matndagi asosiy g`oyani topish, taqqoslash va boshqa metodlardan iborat. Ko`pchilik geografiya o`qituvchilari darslik matnlari bilan ishlashda konspekt olishga e`tibor beradilar. Bu metodni quyi sinflarda (VIII sinfgacha) qo`llash yaxshi natijalar berishligi tajribalarda isbotlangan.

O`quvchilarni matn bilan ishlashida tayyor rejalardan foydalanib matnni o`rganishi yaxshi va samarali natijalar beradi. Matnlarning tabiat obyektlari va hodisalarini, ularning o`zgarishini obrazli qilib yoritishi zarur. Matn mazmuni odatda muammoli bo`lishi kerak. Matnning yoritilishi jarayonida savollar keltirilishi o`quvchilarni fikrlashga, izlanishga undaydi. Bu orqali ular savol va topshiriqlar tuzishga o`rganadilar. Savollar tuzish nafaqat darslik matni asosida balki kartalar va boshqa illyustrativ materiallar asosida ham tashkil qilinsa o`quvchilarda bu ko`nikma malaka darajasiga ko`tarilishga imkon tug`iladi. Darsda o`quvchilar tomonidan mustaqil tuzilgan savol va topshiriqlar sinf o`quvchilari o`rtasida muhokama etilishi, tahlil qilinishi maqsadga muvofiq. Mavzu matni bo`yicha qo`shimcha savollar tuzib kelishni uyga vazifa qilib berish yaxshi natijalar beradi.

Darslik matni bilan ongli ishlash yakunlaridan biri o`quvchining, u yoki bu metodni mustaqil bajara olishi unda geografik fikrlash, tahlil, umumlashtirish xislatlarini shakllanganligidan dalolat beradi. "Qiyoslash geografiyaning jonidir" degan edi buyuk geograf metodist N.N Baranskiy. Darslik matni asosida ob`yekt va hodisalarni qiyoslash orqali matndagi yakka tushunchalarni shakllantirish imkoniyati tug`iladi. Quyida Janubiy Amerika va Janubiy Sharqiy Osiyodagi nam ekvatorial o`rmonlarni qiyoslab tasvirlash rejasini keltiramiz. O`qituvchi qiyoslash rejasini o`quvchilar diqqatiga havola qiladi. Matnni tahlil qilishda shu narsa ma`lum bo`ldiki, o`rtacha hajmdagi har bir mavzuda 35 ga yaqin tushunchalar mavjud. O`quvchilar tushunchalarini guruhlay olishni o`rganganlaridan keyin, ularga xos

belgilarni ajratishni egallaydilar. Belgilarni ajratish o`quvchilardan mantiqiy fikrlashni talab qiladi.

Karta bilan ishlash darslikdagi matnni puxta o`zlashtirishini ta`minlashga yordam beradi. O`quvchilar karta yordamida mamlakatlar, alohida hududlarga kompleks tavsif yozishlari, darslikdagi matn materiallari bilan solishtirib ko`rishi, kartada darslikda berilgan materiallarni aniqlab olishga imkon yaratadi. Qaysi materiallarning kartada aks etmagani aniq namoyon bo`ladi. O`quvchilar karta bilan ishlab bo`lgach o`z natijalarni darslik matni bilan qiyoslab ko`radi va o`z xatolarini mustaqil aniqlaydi.[2] Ular darslik kartani yoki karta darslikni qanday bilimlar bilan to`ldirishlarini aniqlaydilar. Karta va darslik bilim manbai ekanligiga ishonch hosil qiladilar. Geografiya fanining karta va darsliksiz mavjud bo`la olmasligiga iqror bo`ladilar. Karta va darslik bir-birini to`ldiruvchi vosita ekanligini amalda ko`radilar. Matn bilan kartalarni qiyoslovchi obyekt va hodisalarga daryolar, alohida hududlarning iqlimi, sanoati, xo`jaligi, aholini xo`jalik faoliyati kabilarni ko`rsatish mumkin. Geografiya darsligi matni bilan ishlash metodlari ichida o`quvchilarni nutqini rivojlantirish hamda ularni imlo lug`ati ya`ni nomlar bilan ishlashga o`rgatish ham katta ahamiyatga ega. Har bir o`quvchi darslik asosida izchil ravishda geografik nomlar lug`atini yuritib borishlari darslik bilan ishlashning ahamiyatini yanada oshiradi. Demak o`quvchilarning darslik matni bilan ishlashdagi muvaffaqiyati avvalo uning qanday yozilganligiga ham bog`liq. Yuqori saviyadagi geografiya darsliklari o`quv –metodik adabiyotlarni, atlas-kartalar, ta`lim vositalarini yaratish uchun muntazam ravishda tanlovlar e`lon qilib turish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati

1. Vahobov H. va boshqalar. Geografiya o`qitish metodikasi. –T.: 2020.
2. Курбонниёзов Р. География ўқитиш методикаси. -Урганч, 2001
3. www.xtv.uz – Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги расмий сайти
4. <https://www.gazeta.uz/uz/2022/12/29/schoolbooks/>

MUSTAQILLIK YILLARIDA GEOGRAFIYA O`QITISH METODIKASI FANI TARAQQIYOTI

Jamshitov Doston Rasul o`gli

Buxoro davlat pedagogika instituti aniq va tabiiy fanlar fakulteti magistri

ANNOTASIYA: Unda geografiya ta`limi metodikasi fanining nazariy masalalari va tarixi, maqsad va vazifalari, geografiya o`qituvchisi va uning kompetensiyasi, xorijiy davlatlarda geografiya ta`limi, ta`lim metodlari va vositalari, ta`limni tashkil qilish shakllari va rejalashtirish, geografiya ta`limida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ularning turlari, geografiya ta`limida sinfdan tashqari